

ISHSIZLIK VA UNING TURLARI

Yoqutjon Xudoyberganova

Toshkent iqtisodiyot va sanoat texnikumi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ishsizlik, uning turlari va sabablari haqida ma'lumot berilgan, ishsizlik muammosini hal qilish bo'yicha takliflar berilgan. Ishsizlik har bir mamlakatda mavjud bo'lib, ishsizlikning keskin o'sishi ham, keskin kamayishi ham iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, ushbu maqolada ishsizlikka qarshi kurashda talab va taklif yondashuvlari yoritilgan, shuningdek, Qashqadaryo viloyati misolida ishsizlikni kamaytirish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *ishsizlik, ishsizlik turlari, friksion ishsizlik, tarkibiy ishsizlik, davriy ishsizlik, ishsizlik darajasi, fiskal siyosat, pul-kredit siyosati.*

Iqtisodiy nuqtai nazardan ishsizlik deganda ishchi kuchining ish bilan ta'minlanmaganligi va natijada qonuniy daromad manbai bo'lmagan muayyan (muayyan) holat tushuniladi. Xalqaro tashkilotlar ta'rifiga ko'ra, "ishsizlar" - bu ishi bo'lmagan, ishlashga tayyor va ish qidirayotgan fuqarolar. Ishsizlik murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo'lib, ishchi kuchi taklifi bilan unga bo'lgan talab va taklif o'rtasidagi sifat va miqdor jihatdan nomuvofiqligini aks ettiradi. O'zbekiston Respublikasining "Aholi bandligini ta'minlash to'g'risida"gi qonuniga ko'ra, shaxsni ishsiz deb tan olish uchun bir vaqtning o'zida quyidagi to'rtta shart bo'lishi kerak. Birinchi shart - fuqaro mehnatga layoqatli bo'lishi va amaldagi qonunchilikka muvofiq pensiya olish huquqiga ega bo'lmasligi kerak. Ikkinchi shart - fuqaroning ish joyi yoki ish haqi (mehnat daromadi) bo'lmasligi kerak. Uchinchi shart - fuqaro mehnatga tayyor bo'lishi kerak. To'rtinchi shart - fuqaro barcha tegishli hujjatlarni taqdim etgan holda, ish uchun ariza beruvchi sifatida mahalliy mehnat organida ro'yxatdan o'tishi kerak. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida mehnat kabi ishlab chiqarish resurslaridan to'liq va oqilona foydalanish va shu munosabat bilan ommaviy ishsizlikning oldini olish, ishsizlikni qisqartirish bo'yicha intensiv sa'y-harakatlarni amalga oshirish davlatning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ommaviy ishsizlikning asl sabablari nimada ekani borasida iqtisodchilar orasida kelishmovchilik mavjud. Ma'lumki, J. M. Keynes «...ishsizlikka qarshi kurash vositasi sifatida ish haqini pasaytirish g'oyasini qat'iyan rad etadi va sof eksportdan tashqari umumiy talabning asosiy qismini, shu jumladan investitsiyalar, davlat xarajatlari va iste'mol xarajatlarini qoplaydigan umumiy talabdan tushadigan daromadlardir. ».

Bizning fikrimizcha, O'zbekistonda ishsizlikning paydo bo'lishi va o'sishi tarixi Keynes qarashlarining to'g'riligini isbotlaydi. Ishsizlar rasmiy ro'yxatga olinganidan beri ishsizlik darajasi ma'lum darajada barqaror o'sib bormoqda: bandlik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ishsizlik darajasi past bo'ladi. Ish bilan bandlikning keskin qisqarishi iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar (davlat sektorining qisqarishi), inflyatsiya, tadbirkorlikning muqobil shakllari (xususiy korxonalar, aktsiyadorlik jamiyatlari) yetarli darajada o'smaganligi sababli ko'plab korxonalarining moliyaviy ahvolining yomonlashishi natijasida yuzaga keladi.). Bularning barchasi, albatta, umumiy talab hajmiga salbiy ta'sir ko'rsatadi: davlatning ta'siri kamayadi, investitsion faollik sekinlashadi va inflyatsiya tufayli turmush darajasining yomonlashishi tufayli iste'mol xarajatlari biroz kamayadi. Qoidaga ko'ra, G'arb iqtisodchilari iqtisodiy o'sishni bandlikning o'sish sur'ati bilan, retsessiyani esa ishsizlik darajasining oshishi bilan bog'lashadi. Darhaqiqat, sanoat tipidagi normal faoliyat ko'rsatadigan bozor iqtisodiyotida iqtisodiy o'sish doimo sanoatning rivojlanishi va kengayishini, demak, aholi bandligini oshirishni anglatadi. Biroq, rivojlanayotgan mamlakatlarda bunday munosabatlar aniq emas. Masalan, ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlarda sanoatning jadal o'sishi ish bilan bandlikning mos ravishda kengayishiga olib kelmadi. Iqtisodchilar bu hodisani sanoat o'sish sur'atlaridan sezilarli darajada yuqori bo'lgan urbanizatsiya sur'ati va qishloqlardan shaharlarga ko'chib o'tayotgan aholining malakasi pastligi bilan bog'lashadi. O'zbekistonda keyingi yillarda ishsizlik soni va darajasi nisbatan qisqargan bo'lsa-da, bu ko'rsatkich hamon salbiy va muammoli darajada qolmoqda. Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi tomonidan o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra, 2009 yil 1 yanvar holatiga mamlakatimizda ishsizlar soni 320,2 ming kishini, ularning iqtisodiy faol aholi tarkibidagi ulushi esa 3,0 foizni tashkil etdi. . . Qoraqalpog'iston Respublikasi, Farg'ona, Andijon, Namangan, Samarqand va Surxondaryo viloyatlari hamda Toshkent shahriga respublikadagi umumiy ishsizlar sonining asosiy qismi to'g'ri keladi. Shuningdek, ishsiz fuqarolarning asosiy qismi qishloq aholisidir.

Ishsizlikning turlari shakli, kelib chiqishi, mazmuni, namoyon bo'lishi, davomiyligi va bandlik maydoniga ko'ra farqlanadi. Ular paydo bo'lishiga ko'ra, ishqalanish, tarkibiy, mavsumiy va davriy ishsizlikni ajratadilar. "Majburiy ishsizlik" tushunchasi bilan bir qatorda "ishsizlikning muqarrarligi" tushunchasi ham mavjud. Bu tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq, lekin ayni paytda ular o'rtasida tub farq bor. "Muqarrar ishsizlik" tushunchasi xoh u Keynschilar, xoh yangi keynschilar, xoh monetaristlar va boshqalar bo'lsin, u yoki bu shaklda barcha maktab va yo'nalishdagi G'arb iqtisodchilarining ishlarida mavjud bo'lgan.

U yoki bu shaklda mavjud edi. Friksion va tarkibiy ishsizlik ma'lum o'xshashlik va farqlarga ega. O'xshashlik shundaki, ishsizlikning ikkala turi ham har qanday iqtisodiyotga, hatto barqaror rivojlanayotgan iqtisodiyotga ham xos bo'lib, ularni butunlay yo'q qilib bo'lmaydi. So'nggi o'n yillikda kuzatilgan tarkibiy ishsizlik jarayoniga oddiy misol keltirish mumkin: kompyuter texnologiyalarining keng qo'llanilishi bugungi kunda bosmaxonalarda yozuv mashinkasi va mashinka ustida ishlaydigan texniklarni ishsiz qoldiradi. Fan-texnika taraqqiyotining jadal sur'atlarini hisobga olsak, bunday misollarni yana ko'plab keltirish mumkin. Uchinchi tur - davriy (tsiklik) ishsizlik - ishlab chiqarish hajmining pasayishi tufayli ishchi kuchiga talabning pasayishi natijasida yuzaga keladigan ishsizlik. 4. Ishsizlik darajasi va davomiyligi. Ishsizlik darajasi mehnat bozorining hozirgi holati va uning ma'lum vaqt oralig'idagi o'zgarishlari haqida tasavvur beradigan asosiy ko'rsatkichdir. Ishsizlik darajasini ishsizlar sonini iqtisodiy faol aholi soniga bo'lish yo'li bilan aniqlash kerak:

Joriy statistik ma'lumotlarda iqtisodiy faol aholi soni to'g'risida ma'lumot mavjud bo'lmagan taqdirda, u xalq xo'jaligida yoki mintaqada band bo'lgan ro'yxatga olingan shaxslar soni sifatida hisoblanadi va: a) ishsizlar va ish qidirayotganlar mahalliy bandlikka ko'maklashish markazida yoki hududiy bandlikka ko'maklashish markazi soni; b) taxminan XMT usuli bo'yicha hisoblangan ishsizlar soni sifatida hisoblanishi mumkin. Aksariyat mamlakatlarda ishsizlik darajasi iqtisodiy rivojlanishning eng muhim ijtimoiy omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy fan ishsizlikning tabiiy darajasi tushunchasidan foydalanadi. Turli mualliflar ishsizlikning tabiiy darajasini turli yo'llar bilan hisoblashadi. G'arb mamlakatlarida ishsizlikning tabiiy darajasi 4-6% deb hisoblanadi. Iqtisodchilarimiz bu ko'rsatkichni 3-5 foiz deb hisoblamoqda. Turli mamlakatlarda har bir aniq davrda ishsizlik darajasi bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi, bu har bir mamlakat uchun belgilangan ishsizlikning "tabiiy" darajasiga, mamlakatdagi iqtisodiy tsiklning bosqichiga, shuningdek, ishlab chiqilgan bandlik siyosatiga bog'liq. . davlat tomonidan. 5. Ishsizlikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini. O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillarida vujudga kelgan ishsizlik davriy xarakterga ega bo'lib, bu holat mamlakatdagi iqtisodiy tizimdagi o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq holda vujudga keldi. O'sha yillar iqtisodiy davrning tanazzul bosqichida bo'lib, ko'plab sanoat va ishlab chiqarish korxonalarini yopilgan yoki qisman quvvat bilan ishlagan. Bunday holatning asosiy sababi sobiq Ittifoq davrida mamlakat korxonalarini respublikaning boshqa korxonalarini bilan yaqin aloqada ishlagan. O'sha davrda O'zbekiston ittifoq respublikalari zavodlarini xomashyo bilan ta'minlovchi sobiq Ittifoqning asosiy xomashyo bazasi hisoblanardi. Shu bilan birga, respublikaning tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi zavodlari boshqa ittifoq respublikalaridan ehtiyot qismlar, butlovchi qismlar, xomashyo va yarim tayyor

mahsulotlar olib kelardi. Yoki O‘zbekistonda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning xaridorlari va iste‘molchilari ittifoqning boshqa davlatlari hisoblanadi. Ishsizlarni yangi kasblarga o‘rgatish, ularning malakasini oshirish, moddiy qo‘llab-quvvatlash va ish o‘rinlariga tavsiya etish bandlikka ko‘maklashish markazlari tomonidan amalga oshirilayotgan eng muhim ijtimoiy tadbirlardir. Aholini ishsizlikdan himoya qilish chora-tadbirlari uchta yo‘nalishda amalga oshirilmoqda: - tadbirkorlar bilan ishlash, ya'ni yangi ish o'rinlarini yaratishda soliq imtiyozlari berish; -mehnat taklifini rag'batlantirish; - yollanma ishchilar sinfini mehnat bozorida chiqarib tashlash, o'z-o'zini ish bilan ta'minlashni rag'batlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Тежван Петтингер. Ишсизликни камайтириш сиёсати. 2019 йил 14 июнь
Тежван Петтингер Юқори АД нинг иқтисодиётга таъсири. Веб саҳифа:
<https://www.economicshelp.org/blog/571/unemployment> .

2. Сафаров С.С. Инвестициянинг иқтисодий ўсишдаги ўрни. “Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантиришда менежмент ва корпоратив бошқарувнинг аҳамияти” халқаро илмий-амалий конференцияси маъруза тезислари тўплами. 2020-йил 20-май. –Т.: –2020. Б. 458-460.

3. Сафаров С.С. Қашқадарё вилоятида инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар. ISSN2249-9512. Б. 33-36.